

Ütopyalar ve toplum sınıflamaları ilişkisi üzerine

İbrahim Yücedağ*

Özet

Ütopya, edebi tür oldukları kadar sosyolojinin de önemli bir çalışma alanı olmuştur. Yeni bir toplum tasarımını içinde barındırması nedeniyle sosyolojinin topluma dair açıklamalarında önemli bir yere sahiptir. Eski iyi bir düzenin yeniden inşasını içinde barındırması alternatif toplum reçetelerine de kaynaklık etmiştir. Ütopyaların bu özelliği sosyolojideki çalışmalarda da yansımaları bulmuştur. Bu bağlamda sosyolojideki toplum sınıflamaları önemli bir yere sahiptir. Özellikle sosyolojinin ortaya çıkış koşullarıyla beraber bu sınıflamalara bakıldığında sosyal problemlere yönelik çözüm önerileri sunması ve kavramsallaştırması, klasik ütopyalarla birebir olmasa da önemli noktalarda örtüşmektedir. Toplum sınıflamalarının yeni toplum tasarımlarını içinde barındırması, bu sınıflamaların da ütopyik nitelikte olduklarını ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmada, Campanella ve More'un klasik ütopyalarıyla A. Comte ve E. Durkheim'in toplum sınıflamaları arasındaki ilişki tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ütopya; toplum sınıflamaları; düzen; eleştiri; Campanella, More, Comte, Durkheim

* Araş. Görv., Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, e-posta ibrahimyucedag@yahoo.com.tr

On relationship between classifications of society and utopias

İbrahim Yücedağ*

Abstract

Utopia has become not only a literary genre, but also an important studying area of sociology. Due to including a new idea of society, utopia has a crucial role for the explanation of society in sociology. Moreover inclusion of reconstruction of an old good system in it may lead to alternative society formulas. This characteristic of utopia finds its reflection in sociological studies. In this context, conceptualization of different kind of society in sociology has a significant role. Especially, while looking on these conceptualizations along with emergence of sociology offering solution formulas to social problems and conceptualization of these overlaps not entirely but only in some important points with classical utopias. The fact that inclusions of society classifications include new society ideas reveals that these classifications have a utopian characteristic. In this study, relationships between classical utopias of Campanella and More's and society classifications of A. Comte and E. Durkheim were discussed.

Key Words: Utopia; society types; system; criticism; Campanella; More; Comte; Durkheim

Giriş

Ütopyalar, uzun bir tarihi geçmişe sahiptir. Neredeyse her yüzyılda önemli ütopya örnekleri ortaya çıkmıştır. Edebi türün vazgeçilmez örneklerinden olan ütopyalar, edebiyat yanında siyaset, ekonomi, sosyoloji gibi farklı disiplinlerin de ilgi alanını oluşturmuştur. Bunda ütopyaların toplumsal alanı kapsayan kurgular oluşu etkilidir. Toplumun tüm kurumlarını ilgilendirdiği için farklı bilim dallarının da ilgi alanına girmiştir. Özellikle Thomas More'dan sonra yaygınlaşmaya başlayan ütopyalar, toplumların kurtuluş reçeteleri haline gelmişlerdir. Toplumların mevcut şartlarından duyulan rahatsızlığın ürünü olan bu çalışmalar daha iyi daha güzel bir toplum oluşturmak için kaleme alınmıştır. Yani ileri bir zaman diliminde toplumları mutluluğa ulaştıracak bir düşünce vardır. Bu nedenle de insanlığın erken denebilecek döneminden günümüze kadar farklı niteliklerde de olsa ütopya örneklerine rastlanmıştır. Çünkü insan, yaşadığı dönemin sorunlarına karşı kayıtsız kalamamakta, sorunlara çözüm bulmaya çalışmaktadır. Bir taraftan mevcut sisteme alternatif olarak sunulan ütopyalar, bir taraftan da geçmişe duyulan özlemi dile getirmektedir. Yani, gelecekte, geçmişi yaşamak isteği hâkimdir. Bu nedenle klasik ütopyaların muhafazakâr olduğunu söyleyebiliriz.

Ütopyaların Genel Özellikleri

Ütopya, ideal toplum ve devlet tasarımıdır. Köken olarak Yunancadan gelen bu kavram, hem olmayan hem de mükemmel olan bir yer tanımlamasıdır (Kumar, 2005). Kullanımı Thomas More'un 1516'da yazdığı *Utopia* isimli kitabıyla yaygınlaşmıştır. More, ütopya terimini Yunancada yer anlamına gelen 'topos' kelimesi, iyi anlamına gelen 'eu' ve yok anlamına gelen 'ou' takılarını birleştirerek oluşturmuştur. Anlamı ise, yok yer, iyi yer, olmayan yerdir. More, bu kavramla hayal ettiği bir toplumu tasarlamış, bunun gerçek olmadığını ve gerçekleşmesinin de mümkün görünmediğini belirtmiştir.

Varolan düzene aykırı, onu aşan ve yenisinin kurulmasını amaçlayan (Mannheim, 2009) ütopyalarda, ortaya çıktığı toplumsal bağlam nedeniyle kültürel ve zihinsel süreç söz konusudur. Bu zihinsel ve toplumsal süreçler ütopyaların temel niteliğini belirler. Varolan toplumsal koşulların niteliği, zihinsel şemalara eşlik etmekte ve toplumun içinde bulunduğu koşulların niteliği tartışılmaktadır. Ütopyalarda, ulaşılması arzu edilen bir toplum modeli vardır. Modellerin ortaya çıkışı ise var olan toplumsal yapıdan duyulan hoşnutsuzluğun bir örneğidir. Bu nedenle de toplumsal yapıyı oluşturan tüm unsurların ütopyalarda temsil

edildikleri görülür. Din, ekonomi, siyaset gibi değer alanları ütopyalarda uzun uzadıya tartışılan konulardandır. Dolayısıyla ütopyaların içinden çıktıkları toplumsal ve kültürel bağlamdan kopuk olmadıklarını söyleyebiliriz.

Ütopyalar, topluma ilişkin genel bir bakış açısıyla toplum yaşamına dair ihtiyaçların zamandan bağımsız ancak gelecekteki bir mekanda bir şekilde çözümü için çaba sarf eder. Toplumun daha iyi bir düzene sahip olması için yeni bir model oluştururlar. Bu modelde toplumun yeniden düzenlenişi söz konusudur. “Ütopyacı toplumsal gerçekliğe eleştirel bir açıdan yaklaşır, eseriyle dönemin adaletsizliklerine, haksızlıklarına, baskılarına, kısacası kurulu düzene düşünsel düzeyde bir başkaldırıyı ortaya koyar” (Cevizci, 2005, s. 1683).

Ütopyalar, problemleri görülen toplum düzenlerine karşı ileri sürülmüş toplum tasavvurlarıdır. Var olan düzeni yeniden biçimlendirme noktasında ileri sürülen bir projedir. Bu nedenle de eleştirel bir yapıya sahiptir. İçinde bulunulan düzenin hoşnut olunmayan yönleri üzerine yeni bir kurgu vardır. Şimdi, ütopyalarda şiddetle eleştirilmiştir (Coşkun, 2004, s. 209-217). Ütopya, yaşadığımız dünyayla girilen eleştirel bir tartışma biçimidir (Havemann, 2005, s. 20). Buradan hareketle, ütopyaların temel özelliğiyle karşılaşmaktayız: Gerçekten kaçış ve gerçeğe yönelik eleştiri. Ütopyaların gerçekten kaçışları, onları ussal bir sürece dâhil etmiştir. Usun son derece önemli olduğu bu durumda ilerde değineceğimiz gibi toplumu tam anlamıyla rasyonel, akıl esasına göre tanımlama ve biçimlendirme isteği görülür. Tüm toplumsal sistemi yeniden, baştan aşağı düzenleme gayreti modernlikle ortaya çıkan sosyolojinin de temel kaygısı olan toplumsal düzene yeni bir açıdan bakmayı sağlamıştır. Ussal esaslara göre yeniden yapılandırılacak olan toplumla düzene-gerçeğe karşı olan hoşnutsuzluk aşılmış olacaktır. Önerilen ya da tasarlanan toplumsal-kültürel ve siyasal yapı kusursuz bir şekilde kendini kabul ettirme gayreti içine girer. Ancak, gerçekten uzak kalışı nedeniyle aslında toplumsal yapıyı yeteri kadar değiştirebilme gücünden de yoksun kalmaktadır. Düşünsel yapıdaki bu çabada önemli olan kendini öteki üzerinden var kılmadır (Bkz. Jameson, 2009, s. 169-197). Çünkü ütopyalar, öteki üzerinden kurulurlar (Coşkun, 2004, s. 209).

Ütopyalar, Batı'dan çıkmadırlar, bu nedenle Batı dünyasını konu edinirler. Bu yüzden de Batı'da var olan sorunlara yönelmişlerdir, varlıklarını Batı'ya borçludurlar. “Yalnızca klasik ve Hristiyan mirasa sahip toplumlarda, yani Batıda görünür. Diğer toplumların görece bir bollukla, cennetleri, bir adalet ve eşitlik Altın Çağ'ına yönelik ilkelci mitleri, Cokayne tipi fantezileri, hatta mesiyani inançları vardır; ütopyaları yoktur” (Kumar, 2006, s. 39).

Ütopyaların tarihsel gelişimlerine baktığımızda gelişen ve çöken toplumların yapılarına göre bir şekil aldığı görülmektedir. İlk örneklerine Antik Yunan'da rastladığımız ütopyaların Yunan dünyasının gerileme dönemlerinde ortaya çıkışı önemli bir noktayı oluşturmaktadır. Platon'un olgunluk dönemi çalışmalarından olan Timaios (Platon, 2001) ve Kritias (Platon, 2009), Yunan'ın toplumsal ve siyasal düzeninin sarsıldığı dönemlere denk gelmiştir. Dönemin sorunlarını aşmak için öteki üzerinden hareket edilir. Burada Atlantis olarak tasvir edilen bir yer vardır. Atlantis Mısır'dır aslında. Başkasının anlatımıyla dile gelir ve kendini öteki üzerinden, Mısır üzerinden var eder (Kumar, 2005, s. 37-38). Atlantis, gücün, düzenin ve refahın yurdudur. Yöneticiler adil, çalışanlar verimlidir. İnsanları, erdemli ve cesurdur. Yani, toplumu oluşturan birey ve kurumlar ideal olarak tasarlanmış ve varlık kazanmışlardır. Yunan dünyasındaki ütopyalar, Tanrısal bir özellik gösterirler. Toplumda eksikliği duyulan ya da görülen hiçbir şey yoktur. Ailenin nasıl kurulacağından tutun da nasıl çocuk yapılacağına kadar toplum sıkı bir denetime tabidir.

Ortaçağ'a geldiğimizde ütopyaların niteliğinde bir değişme olduğunu görmekteyiz. Roma'nın çöküşünün izlerinin olduğu bu dönemde toplumsal sorunların yoğunluğu ütopyalara bir canlılık kazandırmış ancak bu canlılık da dönemin şartlarından dolayı dar kapsamlı kalmıştır. Ortaçağda hâkim olan dinsel otoritelerden kaynaklı olarak ütopyaların dini yeni kurulacak olan düzenle birleştirmeye çalıştıkları görülür. Yani, Antik Yunan ütopyalarından farklı olarak daha dinsel bir yapı vardır. Bu anlamda ilk çağ ütopyalarının Hristiyanlaşmış soluk birer kopyaları olmuşlardır (Coşkun, 2004, s. 210). Bu dönemde yazılan Andreae'nin ütopyasının başlığı Cristianopolis, dönemin düşünce dünyasının niteliğini ortaya koymaktadır (Kumar, 2006, s. 40).

Ütopyaların genel özelliklerine baktıktan sonra Campanella'nın *Güneş Ülkesi* ve Thomas More'un *Ütopya*'sına değinmekte yarar vardır.

Campanella ve Güneş Ülkesi'nde Toplum Düşüncesi

Campanella, İtalya'nın Calabri bölgesinde Stilo kasabasında doğdu. 15 yaşında Cosenza Dominiken Manastırına girdi. Burada aldığı eğitimden sonra felsefeye yöneldi ve Academia Telesiana adında bir felsefe derneği kurdu. Campanella'nın yaşadığı dönem savaşların ve ayaklanmaların yoğun olduğu bir dönemdir. Güney İtalya'nın İspanya'nın sömürgesi haline geliş, engizisyonun baskıları ve yoksulluk en üst seviyeye ulaşmıştı. Derebeyler halkı ezmekte, buna karşı çıkan türlü tarikatlar sürekli olarak ayaklanmaktaydı. Özgür düşünce ise, neredeyse yok edilmişti. Ancak manastırların boyunduruğunda özgür

düşünce gelişebiliyordu. Tüm bu toplumsal yapı özellikleri içinde bulunan Campanella, rahatsızlık duyduğu bu toplumsal koşullar nedeniyle kendince yeni bir toplum tasavvur etmiştir. Bunu da *Güneş Ülkesi* olarak adlandırır. Bu ülkede her şey belirli esaslara göre düzenlenmiştir. Düzen katı ilkeler dâhilinde sağlanmıştır. Hiç kimse var olan kuralları çiğneme cesaretinde bulunmaz. Dolayısıyla toplumsal düzen mutlak olarak en iyi şekilde sağlanmıştır.

Güneş Ülkeliler, bencil değillerdir. Sahip oldukları her şey aynı zamanda başkasınıdır. Toplum, bireyden daha önemlidir. Bu nedenle de birey davranışlarında ve yaşayışında toplumu esas alarak hareket eder. Bu topraklarda yaşayan herkes genel yararı önemser. Bu nedenle de mülkiyet ortaktır (Campanella, 1996, s. 42). Mülkiyetin ortaklık anlayışı kadın ve çocukları da kapsar. Ancak Platon'daki ortak mülkiyet anlayışından farklıdır. Platon ortak mülkiyetin sadece yönetici kesim arasında olması gerektiğini söylemesine karşın Campanella, ortak mülkiyetin tüm toplumsal kesimler arasında olması gerektiğini ifade eder.

Campanella, tasarladığı toplumda, her şeyin belirli esaslara göre şekillenmesini ister. Giyimde, eğitimde tek bir sistem uygulanır. Herkes belli elbiseler giyer ve buna herkesin uyduğu görülür. Bu katı düzenleme anlayışı kendini cinsel ilişkilerde de gösterir. Üreme belirli esaslara göre oluşmaktadır. Cinsellik, Sevgi adlı yöneticinin emriyle gerçekleşir. Şişman kadınlar zayıf erkeklerle birleştirilerek soyun bozulmasının önüne geçmek istenmiştir.

Thomas More ve Utopia'da Toplum Düşüncesi

More, İngiltere'de doğdu. Avukatlık yapmış, kralın danışma kurulunda bulunmuştur. Rahip olmak istemişse de bunun gereklerini yerine getiremeyeceğini düşünerek vazgeçmiştir. Oxford'taki öğrenim hayatı boyunca dönemin ünlü hümanistlerinden dersler aldı. İyi bir eğitim alan More, dönemin mezhep çatışmalarının karşısında durmuş ve Katolik kilisesini savunmuştur.

More, ütopyasında dönemin İngiltere'sini konu edinmiştir. İngiltere'nin sosyo-kültürel ve ekonomik alanda yaşadığı sorunları aşma çabasına girmiştir. Daha adil ve eşitlikçi bir toplum tasarlamıştır. "More bireyciliğin tahribatlarını, asaletin "eşekarıları"nın ve saray erkanının aylaklığını, bir anayasa tarafından ılımlandırılmamış krallık gücünün keyfi yönetimini kınar. Buğday tarlalarını otlaklara çeviren ve böylece aristokrasiyi zenginleştiren enclosure'ler sistemiyle kuşatılmış halkın savunusuna girer. Bilgisizliğin, bos inançların ve aynı şekilde çokça bahsettiği savaşın sürekliliği içinde, Tanrıbilimcilerin ve keşişlerin suç

ortaklığını ifşa eder” (Mattelart, 2005, s. 31). Sürekli dengeyi ön plana çıkarmıştır. “More’un önerileri Eflatun’un toplumcu ve her şeyden çok dengeyi öne çıkaran toplum ve devlet anlayışıyla Hristiyanlığı telif ekseninde gelişmiştir” (Coşkun, 2004, s. 212).

Ütopya’da insan ihtiyaçları eksiksiz bir şekilde karşılanmaktadır. Ekonomik düzen akıllıca hesaplandığı için yöneticilere güven tamdır. Yöneticiler halkın ihtiyaçlarını tespit edip ona göre hareket etmektedir. Halkın ihtiyaçları karşılandıktan sonra artan ürünler makul fiyatlarla dış ülkelere satılmaktadır. Burada More, dönemin İngiltere’indeki fiyat dalgalanmaları, yokluk gibi konuların üstesinden gelmeye çalışır. Herkese ekonomik anlamda eşitlik sağlandığı için demokratik bir yapıya sahiptir Ütopya. Ekonomideki bu uygulama aslında diğer toplumsal alanlara da yayılmıştır. Yönetici herkesin katıldığı bir seçimle belirlenir, yönetimde demokrasi önemsendir ve özel mülkiyet asla tasvip edilmez. More, özel mülkiyeti toplumsal eşitsizlik ve düzenin kaynağı olarak görür. Eğer toplumda özel mülkiyet kaldırılırsa tüm sorunlar da ortadan kalkar.

Ütopya’da aile önemli bir kurumdur. Evliliklerin mutlulukla sürdürülmesine ayrıca önem verilir. Evlilikte yaş sınırlaması bile vardır: Erkek 22, kız ise 18 yaşından önce evlenemez (More, 2000, s. 138). Kadın cinsel bir meta olmaktan kurtulmuştur Ütopya ülkesinde. Boşanma hakkı vardır.

More’a göre, Ütopya’daki insanlar erdem sahibidirler. Önce nasıl düşünmeleri gerektiğini öğrenirler sonra ise, bilgilerini arttırmak için ömürleri boyunca okuyup çaba gösterirler. Ütopyalılar boş zamanlarında, okuma ile meşgul olup zihinlerini geliştirmekle uğraşırlar (Urgan, 2000, s. 16).

Kısaca More, Ütopya ülkesini şu şekilde tanımlar: “Gerçek ‘commonwealth’, yani halkın refahını sağlayan devlet biçimi, ancak Ütopya’da bulunur. Ütopya’dan başka yeryüzünün hiçbir yerinde, ne böylesine erdemli insanlar, ne de böylesine kusursuz bir toplum vardır. Bunun tek nedeni de özel mülkiyetin yasaklanması, her şeyin ortaklaşa paylaşılmasıdır. Öteki ülkelerde, sözde halkın yararına söylevler veren yöneticiler, aslında kendi çıkarlarından başka bir şey düşünmezler. Yönetilenlere gelince, ulusal servet eşitlikle bölüşülmediği için, ne denli bolluk olursa olsun, kendi geleceklerini güvence altına alamazlar, er geç açlıktan öleceklerini bilirler. Bu yüzden de öteki yurttaşları değil, kendilerini düşünmek zorunda kalırlar. Oysa Ütopya’da, hiç kimsenin parası, toprağı, malı yoktur ama geçim derdi de yoktur. Yaslanıp çalışamaz hale gelince nasıl yaşayabileceğini düşünmeden, çoluğunun çocuğunun geleceğine güvenerek, ancak orada insanlar mutlu olabilir. Ütopya düzeni, yalnız yoksulların değil, zenginlerin de yararınadır aslında. Çünkü bu mutlu düzende onlar da mutlu

olurlar, korkularından, kaygılarından, ‘altın çuvallarında boğulmaktan’ kurtulurlar” (Urgan, 2000, s. 64).

Ütopyalarda insanlar görünürde rahat bir yaşam sürdürür. Sosyal hayatın her alanı düzenlenmiştir. Ancak bu durum insanların tüm yaşamlarını herkesin gözü önünde yaşaması gerektiği için rahatlık sınırlılıkla bir arada gider. İnsanlar toplumun gözü önünde çalışır, dinlenir ve eğlenir. Boş zamanlar bile bu sınırlılığın etkisi altındadır. Ütopya’da “*herkes her an herkesin gözü önündedir; memleketin yasalarına ve törelerine göre çalışmak ve dinlenip eğlenmek zorundadır*” (Bouchet ve ark., 2003, s. 132). “Meyhanesiz, fuhuşsuz, gizli kapaklı toplantı yerlerinin yoksunluğuyla insanların günah işleme özgürlüğü bile ellerinden alınmıştır” (Küçükcoşkun, 2006, s. 35). Ütopyadaki bu özellik, toplumsal yapının katı sınırlarla çizilmesine, farklılıkları yok saymasına neden olmaktadır. Genel olarak ütopyalar, kapalı, toplumsallığı ön plana çıkararak, işlevsel, durağan, sil baştancı, düzenli ve buyurgandır (Sevinç, 2004, s. 32-39). İlerde ele alacağımız gibi, sosyoloji disiplindeki toplum dikotomileri de ütopyalarla çok benzer özellikler taşımıştır. Yeni bir toplum tasavvuru olan bu toplum dikotomileri/ayrımları da ütopyalardaki gibi gelecekte ulaşılabileceğine inanılan bir düzeni ifade etmektedir.

Toplum Dikotomilerine Genel Bir Bakış: A. Comte ve E. Durkheim Örneği

İlk toplumlardan günümüzün modern toplumlarına kadar her düşünür farklı şekillerde de olsa kendi toplumsal yapısını anlamaya gayret etmiştir. Antik Yunan’da filozofların felsefe başlığı altında ilgilendiği toplumsal yapı sorunlarına felsefe aracılığıyla yanıt bulmaya çalışmıştır. Platon’un Aristo’nun ekonomisiyle, devlet yönetimiyle ilgili açıklamaları 19. yüzyıldaki gibi olmasa da topluma yönelik bir anlama çabasının ürünüdür. Sonrasında İbn-i Haldun’un toplum sınıflaması da yine bu çerçevede şekillenmiştir. Ancak 19. yüzyıla gelindiğinde toplumların incelenmesi daha sistematik daha bilimsel esaslara göre gerçekleşir. Yani kuramsal temeller bu yüzyılda belirginlik kazanmış ve bir bilim dalı olarak sosyoloji bu yüzyılda doğmuştur.

Sosyoloji bilindiği gibi özellikle 19. yüzyılın toplumsal dönüşümlerinin etkisiyle ortaya çıkan bir bilim dalıdır. Özelde sosyoloji genelde de sosyal bilimler 19. yüzyıldaki toplumsal yapıya dair somut bilgiler üretme amacıyla varlık kazanmıştır. “Sosyal bilimlerin değişik disiplinleri, on dokuzuncu yüzyılda gerçeklik hakkında ampirik bulgulara (‘spekülasyon’dan farklı olarak) dayalı nesnel bilgi elde edilmesini sağlamak için harcanan genel çabaların bir parçası olarak yaratıldı” (Gulbenkian Komisyonu, 2008, s. 21). Yani

toplumsal yapılar tamamen somut örneklerden hareket edilerek rasyonel esaslara göre incelenmeye çalışılmıştır. Böyle bir yöntem izlemenin nedeni ise sözü edilen dönem içinde doğa bilimin ve dolayısıyla pozitivistimin hâkim bilim anlayışı olması nedeniyledir (Giddens, 2003, s. 171). Aydınlanmadan gelen aklın önemi, tüm bilim dallarının da temel ilkesi haline gelmiştir.

Sosyoloji, 19. yüzyılın sosyal sorunlarına çözüm üretme noktasında işlev görmüştür (Kızılcılık, 2004, s. 47). Sosyal değişimin nedenlerini araştırmış, sosyal yapıda istikrarın nasıl sağlanabileceğini anlamaya çalışmıştır. Burada asıl önemli olan sorun, toplumdaki düzenin, istikrarın, uyumun nasıl sağlanacağına ilişkindir. Klasik sosyoloji çalışmaları olarak nitelendirilen bu çalışmalar bu noktada önem kazanmaktadır. Bu nedenle de toplumsal sorunların kökenine ilişkin tespitlerde bulunulmuş ve yeni toplum tasarımları oluşturulmuştur. Yani var olan sosyal yapıdan duyulan hoşnutsuzluk nedeniyle daha önce de değindiğimiz gibi ‘şimdinin eleştirisi’ne yönelinmiştir. Eleştirilmeye başlanan toplumsal düzensizlikler ideal olarak tasarlanan toplum tasarımlarında ortadan kalkmıştır. Yani ütopyaların temel özelliklerinden olan sorunların varlığına duyulan hoşnutsuzluk ve şimdinin eleştirisi, sosyolojideki toplum tasarımlarında-dikotomilerinde de kendini göstermektedir. Bu tasarımlardan Comte’un üç hal yasası olarak tasvir ettiği toplum düşüncesi ile Durkheim’ın mekanik-organik toplum ayırımına dayanan sınıflamayı ele almakta yarar vardır (Bkz. Alexander, 2008).

Comte, tasarladığı toplumsal düzeni mükemmellik esasına göre kurgular. Toplumlara en iyiye doğru ilerleyecektir anlayışına sahiptir. Comte’un bu toplum tasarımı “başından itibaren toplumun yeniden örgütlenmesi amacına dönüktür” (Esgin, 2005, s. 41). Yeni toplum tasarımı da düzen ve ilerleme nosyonlarıyla birleştirir. Çünkü yaşadığı dönem Fransız Devrimi’nin yarattığı bunalımın atlatılmaya çalışıldığı gergin bir ortama sahiptir (Kızılcılık, 1994, s. 95). İnsanlığın gelişmesini dolayısıyla toplumların evrimini 3 aşamada ele alır. Bunlar: Teolojik Hal-Metafizik Hal-Pozitif Hal. Tüm toplumlar bu aşamadan geçerek ideal, gelişmiş toplum olabilecektir.

Teolojik hal aşamasında, toplumda meydana gelen değişim ve dönüşümlerin Tanrı tarafından yönlendirildiğine inanılır. Yani olayların temelinde doğüstü güçlerin olduğu varsayılır. Teolojik halde, “araştırmalarını her şeyden önce varlıkların kendine has doğasına, kendisini etkileyen her şeyin ilk ve son nedenlerine, tek kelimeyle mutlak bilgilere yönelten insan zihni, fenomenleri, keyfi müdahalesi evrenin tüm görünür anormalliklerini açıklayan

doğrudan ve sürekli doğaüstü etmenler (az ya da çok sayıda) tutumunun ürünü olarak gözünde canlandırır” (Comte, 2001, s. 33).

‘Şey’lerin nedeni olarak görülen Tanrı, sonraki aşamada yerini daha soyut güçlere - doğa, özgürlük, erdem- bırakır. “Metafizik halde –ki esasında ilkinin basit genel bir dönüşümünden başka bir şey değildir- doğaüstü etkenlerin yeri soyut güçlerle, dünyanın çeşitli varlıklarının içinde olan gerçek kendiliklerle (cisimleştirilmiş soyutlamalar) dondurulmuş ve bu etkenler, açıklaması o zaman herkes için uygun olan kendiliği belirtmekten ibaret fenomenlere bizzat kendi başlarına neden olmaya elverişli olarak tasarlanmışlardır” (Comte, 2001, s. 33). Metafizik aşamada soyutlama ve eleştiri ön plandadır. Bu eleştiri, “teologların etkisini, tutarsızlıklarını ortaya koyarak yıkmak, olgulara yoğun bir biçimde katılmış bir din duygusunu” etkisiz hale getirmek için kullanılmaktadır (Verrier, 2001, s. 20).

Son aşama olan pozitif halde, “mutlak kavramları elde etmenin imkansızlığını kabul eden insan zihni, kendini, yalnızca, iyi düzenlenmiş akıl yürütmenin ve gözlemin kullanımıyla, fenomenlerin gerçek yasalarını yani onların değişmez art arda geliş ve benzeşim ilişkilerini keşfetmeye adanmak için, evrenin başlangıcını ve yöneldiği yeri aramaktan ve fenomenlerin asıl nedenlerini öğrenmeye çalışmaktan vazgeçer” (Comte, 2001, s. 33). Bu aşamada insan, olaylarla ilgili bilgi edinmeye çalışır. Bunu da gözlem ve uslamlama aracılığıyla gerçekleştirir. “Bu pozitif halde insanın amacı, yasalar bulmak, yani olaylar arasındaki değişmez ilişkileri bulmaktır” (Ergun, 2003, s. 50).

Comte’un bu toplum ayrımında tüm toplumlar dinin egemen olduğu düzenden pozitif esasların hâkim olduğu düzene doğru ilerleyecektir. Bu ilerlemeden kaçış mümkün değildir. Dolayısıyla toplumların benzer aşamalardan geçeceğini iddia eder.

Comte’tan sonra Durkheim’in toplum sınıflaması da benzer özellikler gösterir. Şöyle ki, Durkheim da Comte gibi toplumları çeşitli aşamalardan geçirmekte ve olgunluğa, ideal düzene, uyuma ulaşmanın ancak bu şekilde olabileceğini ileri sürmektedir.

Durkheim’in yaşadığı dönem toplumsal olayların yoğun olduğu bir zamana denk gelmiştir. “Fransa’da ikinci imparatorluk ve Üçüncü Cumhuriyet devri gibi, politik ve toplumsal huzursuzluklarla dolu bir ortamda yaşar, 1871’de Alman-Fransız savaşını altı hafta sonunda kaybeden Fransa İmparatorluğu, iç sosyal ayaklanmaları da kendileri kadar sert bir biçimde bastırır” (Kızılcılık, 1994, s. 172). Bunun yanında meşhur Dreyfus Olayı patlak verir. Olay sonucunda halk kamplara bölünür, ortak değer ve ülküler yerle bir olur. Bu düzensizlik ortamı içinde yetişen Durkheim, dönemin Fransa’ında düzenin, uyumun yeniden

nasıl sağlanabileceği konusuna kafa yorar. Bu sorunlardan hareketle yeni bir toplum inşa eder. Zira intihar konusuna yönelik çalışmaları da bu bağlamda değerlendirilebilir (Durkheim, 2002). Comte gibi o da belirli bir evrim anlayışıyla hareket eder. Durkheim'ın yaptığı toplum sınıflaması, mekanik dayanışmalı toplum ve organik dayanışmalı toplumdur. Bu bakış açısında, mekanik dayanışmaları toplumlar, düşük bir uzmanlaşma ve farklılaşmayla birlikte, okuryazarlık ve kentleşmenin az ancak mekanik işbölümünün yoğun olduğu statik toplumlar olarak betimlenmiştir (Eisenstadt, 1974, s. 226). Mekanik dayanışmalı toplum, bireylerin toplumsal yaşamda bireyselliklerinin farkına varamadıkları bir özellik taşımaktadır. Dolayısıyla toplum bireyden önce gelir. Bir benzeşim hâkimdir. Bu dayanışma biçiminde bireyler birbirinden pek farklı değildir. “Aynı topluluğun üyeleri aynı duyguları hissettikleri, aynı değerlere katıldıkları, aynı kutsala inandıkları için birbirlerine benzerler. Bireyler henüz farklılaşmadığı için toplum tutarlıdır” (Aron, 2004, s. 256). Bu tür toplumlarda uzmanlaşma ve atomize olma yoktur. Buna karşın organik toplum, mekanik toplum özelliklerinin karşıtı bir niteliğe sahiptir. Organik dayanışmalı toplumun temeli işbölümüne dayanır. İşbölümünün gelişmesi toplumların organik bir dayanışma içine girmesine neden olmaktadır. Durkheim'a göre işbölümünün artması toplumda giderek farklılaşma yaratacak ve bu farklılaşma kolektif bilincin düzenleyemeyeceği bir boyuta ulaşacaktır. Dolayısıyla bireye hükmeden kolektif bilinç zayıflamıştır. Bu tür toplumlarda birey, kendi bireyselliğini ortaya koyma fırsatına sahiptir. Farklı alanlarda gerçekleşen uzmanlık nedeniyle birey, 'kendi' olarak toplumda varlık gösterir.

Durkheim'da da gördüğümüz gibi toplum, belirli bir düzen içinde var olmak zorundadır. Bu nedenle de sosyolojinin amacını, “sosyal düzenin, yani bireyin aktif bir sosyal bütünle birleştirmenin yollarını aramak” olarak belirler (Esgin, 2005, s. 47). Bu durumda toplumsal düzeni sağlama noktasında işbölümünün hâkim olduğu toplumlarda kolektif bilincin tamamen yok edilmemesine dikkat edilmelidir. Çünkü kolektif bilincin yok olması toplumun da sorunlarla karşılaşmasına neden olmaktadır.

Sonuç

Ütopyalar şimdinin eleştirisi üzerine şekillenmişlerdir. İçinde bulunan toplumsal yapıdan duyulan hoşnutsuzluğun bir belirtisi olarak ortaya çıkmışlardır. Bu hoşnutsuzluklar, ilerde ulaşılacağına inanılan toplum tasarıları ile giderilmeye çalışılır. Toplumsal sorunlar, açlık, sefalet, savaşlar ütopyalarda yeri olmayan sorunlardır. Bunun yerine, sosyal düzen sağlanmış, insanlar toplumun gözü önünde toplum için yaşamayı benimsemiş, belirlenen

hukuk kurallarına göre yaşamayı kabul etmiş durumdadır. Bu bağlamda ütopyalarda toplum, sert, katı ve keskin sınırlarla biçimlendirilmiştir. Biçimlendirmede farklılıklar yok sayılmıştır. Herkes, belirli kural ve ilkelere göre hareket eder. Evlilik ritüelleri, cinsel yaşam, yemek yemek önceden belirlenen esaslara göre gerçekleşmiştir. Bireyler kurallara harfiyen uydukları için güvenlik konusunda da herhangi bir problem yoktur. Ütopya, “insanın iyileştirilebilme olasılığı üzerine ciddi bir düşünsel arayıştır” (Kumar, 2005, s. 35).

Ütopyalarda toplumsal alanda sağlanan bu düzen, sonrasında bilim alanında da farklı açılardan da olsa benzer nitelikteki çalışmalara kaynaklık etmiştir. Özellikle sosyolojinin ortaya çıkış koşullarında değindiğimiz gibi, sosyal problemlerin had safhada oluşu sosyoloji gibi bilim dallarının ortaya çıkışına neden olmuştur. Sosyolojinin kurucu düşünürleri bu bağlamda toplumsal sorunlara nasıl çözüm bulacaklarına ilişkin kafa yormuşlardır. Düşünsel alandaki bu çaba Comte ve Durkheim örneğinde yeni toplum tasarımlarını ortaya çıkarmıştır. Aslında bu tür toplum sınıflamaları bir çok düşün adamı tarafından dile getirilmiştir. Yapılan sınıflamaların ortak özelliği sorunlara bir çözüm bulma noktasında şimdinin eleştirisidir. Comte ve Durkheim özelinde değerlendirdiğimiz toplum sınıflamalarının da ütopyalarda olduğu gibi katı bir toplumsal çerçeve sundukları görülmüştür. Her toplum benzer aşamalardan geçerek belli bir gelişme düzeyine ulaşacaktır. Bu ilerleme durumunda her şey belirli esaslara göre belirlendiği için toplumsal düzen ideal olan bir yapıya ulaşacaktır. Zaten amaçlanan da var olan toplumsal sorunlardan kurtuluşa bir reçete sunmaktır. Toplum, yeniden şekillendirilen bir toplum hayaliyle düzene kavuşacaktır. Bu nedenle de Comte’ta olduğu gibi Tanrı inancından aklın hâkim olduğu pozitif düzene doğru bir ilerleme kaydedilir. “Comte’un ‘insanlık dini’ne hizmet eden ‘bilimsel ruhban zümresi’nin klavuzluk ettiği ‘pozitif toplum’da, klasik ütopyaya özgü mükemmellik ve nihailik vardı” (Kumar, 2005, s. 97). İlerleme konusunda izlenen yöntem ütopyalardakiyle aynıdır: Öteki. Farklı toplumlar göz önünde bulundurularak yeni toplumun inşası gerçekleştirilir. Yani bir karşılaştırma vardır. Toplum sınıflamalarında, ilkel olarak nitelendirilen toplumlardan hareket edilerek daha gelişmiş olan toplumlara ulaşılacağı düşünülür. Ancak şu farkla ki, ütopyalar gelişmiş bir toplum modelinden hareketle yine gelişmiş bir toplum tasavvur ederken toplum sınıflamaları ise, gelişmemiş bir toplum düşüncesinden gelişmiş bir toplum tasavvuruna ulaşır. Yani, ütopyalar, geçmişteki Altın Çağ’a, ideal topluma ulaşma amacı taşırken, toplum sınıflamaları, gelecekte oluşacak olan iyi topluma ulaşma amacı taşır. Ancak her ikisinde de “arzu ve tasarım, uyum ve umut” vardır (Kumar, 2005, s. 35).

Kaynaklar

- Alexander, J. C. (2008). “Klâsiklerin Merkeziliği”, Tercüme: Osman Baş, **Sosyal Teori ve Sosyoloji: Klasikler ve Ötesi** (iç.), Editör: Stephen P. Turner, Hazırlayan: Ümit Tatlıcan, Küre Yayınları, İstanbul, s. 27-46.
- Aron, R. (2004). **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**, Çeviren: Korkmaz Alemdar, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Bouchet, T. ve Diğ. (2003). **Ütopyalar Sözlüğü**, Çeviren: Turhan Ilgaz, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Campanella, T. (1996). **Güneş Ülkesi**, Çeviren: Vedat Günyol ve Haydar Kazgan, Sosyal Yayınları, İstanbul.
- Cevizci, A. (2005). **Paradigma Felsefe Sözlüğü**, Paradigma Yayıncılık, İstanbul.
- Comte, A. (2001). **Pozitif Felsefe Kursları**, Çeviren: Erkan Ataçay, Sosyal Yayınları, İstanbul.
- Coşkun, İ. (2004). “Şimdinin Eleştirisi: Thomas More ve Bir İmkân/Öneri Olarak Ütopyalar”, **Hece Dergisi, Hayat-Edebiyat-Siyaset Özel Sayısı**, Ankara, Haziran-Temmuz-Ağustos, s. 209–217.
- Durkheim, E. (2002). **İntihar: Toplumbilimsel İnceleme**, Çeviren: Özer Ozankaya, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Eisenstadt, S. N. (1974). “Studies of Modernization and Sociological Theory”, **History and Theory** (iç.), Vol: 13, No: 3, October, s. 225-252.
- Ergun, D. (2003). **100 Soruda Sosyoloji**, K Kitaplığı, İstanbul.
- Esgin, A. (2005). **Anthony Giddens Sosyolojisi**, Anı yayıncılık, Ankara.
- Giddens, A. (2003). **Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları: Yorumcu Sosyolojilerin Pozitif Eleştirisi**, Çeviren: Ümit Tatlıcan ve Bekir Balkız, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Gulbenkian Komisyonu (2008). **Sosyal Bilimleri Açın**, Çeviren: Şirin Tekeli, Metis Yayınları, İstanbul.
- Havemann, R. (2005). **Yarın: Yol Ayrımındaki Sanayi Toplumu Eleştiri ve Gerçek Ütopya**, Çeviren: Filiz Özçelik, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Jameson, F. (2009). **Ütopya Denen Arzu**, Çeviren: Ferit Burak Aydar, Metis Yayınları, İstanbul.
- Kızılçelik, S. (2004). **Sosyal Bilimleri Yeniden Yapılandırmak**, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Kızılçelik, S. (1994). **Sosyoloji Teorileri 1**, Yunus Emre Yayınları, Konya.
- Kumar, K. (2006). **Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşıütopya**, Çeviren: Ali Galip, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul.
- Kumar, K. (2005). **Ütopyacılık**, Çeviren: Ali Somel, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Küçükcoşkun, Y. (2006). **1980-2005 Dönemi Türk Edebiyatında Ütopik Romanlar ve Ütopyanın Kurgusu**, SDU, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta.
- Mannheim, K. (2009). **İdeoloji ve Ütopya**, Çeviren: Mehmet Okyayuz, De Ki Basım Yayım, Ankara.

Yücedağ, İ. (2011). Ütopya ve toplum sınıflamaları ilişkisi üzerine. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* [Bağlantıda]. 8:2. Erişim: <http://www.InsanBilimleri.com>

Mattelart, A. (2005). **Gezegensel Ütopya Tarihi**, Çeviren: Şule Çiltaş, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

More, T. (2000). **Utopia**, Çeviren: Vedat Günyol ve Diğerleri, Türkiye İş Bankası yayınları, İstanbul.

Platon (2009). **Kritias**, Çeviren: Erol Güney ve Lütfi Ay, Sosyal Yayınları, İstanbul.

Platon (2001). **Timaios**, Çeviren: Erol Güney ve Lütfi Ay, Sosyal Yayınları, İstanbul.

Sevinç, A. (2004). **Ütopya: Hayali Ahali Projesi**, Okuyan Us Yayın, İstanbul.

Urgan, M. (2000). “*Thomas More’un Yaşamı ve Utopia’nın İncelenmesi*”, MORE, Thomas; **Utopia** (iç.), Çeviren: Vedat Günyol ve Diğerleri, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, s. 9-84.

Verrier, Ch. L. (2001). “*Giriş*”, COMTE, Auguste; **Pozitif Felsefe Kursları** (iç.), Çeviren: Erkan Ataçay, Sosyal Yayınları, İstanbul, s. 7-27.